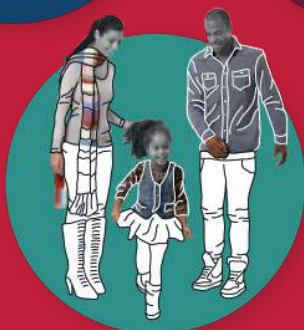

Carolien Gravesteijn
& Monica Aartsma
(red.)

Meer dan opvoeden

Perspectieven op het werken met ouders

Meer dan opvoeden

www.coutinho.nl/meerdanopvoeden

Met de code in dit boek heb je toegang tot je online studiemateriaal. Dit materiaal bestaat uit interviews, kennis-, reflectie- en extra vragen, casuïstiek, links, samenvattingen en tentamens.

Om je studiemateriaal te activeren heb je onderstaande code nodig. Ga naar **www.coutinho.nl/meerdanopvoeden** en volg de instructies.

Meer dan opvoeden

Perspectieven op het werken
met ouders

Carolien Gravesteijn

Monica Aartsma (red.)

uitgeverij | C
coutinho

bussum 2023

© 2015 Uitgeverij Coutinho bv

Alle rechten voorbehouden.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan Stichting Reprorecht (www.reprorecht.nl). Voor de readerregeling kan men zich wenden tot Stichting UvO (Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties, www.stichting-uvo.nl). Voor het gebruik van auteursrechtelijk beschermd materiaal in knipselkranten dient men contact op te nemen met Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, www.stichting-pro.nl).

Eerste druk 2015, derde oplage 2023

Uitgeverij Coutinho

Postbus 333

1400 AH Bussum

info@coutinho.nl

www.coutinho.nl

Omslag: Buro Brouns, Utrecht

Noot van de uitgever

Wij hebben alle moeite gedaan om rechthebbenden van copyright te achterhalen. Personen of instanties die aanspraak maken op bepaalde rechten, wordt vriendelijk verzocht contact op te nemen met de uitgever.

ISBN 978 90 469 0458 9

NUR 847

Voorwoord

We zijn trots op het resultaat! Met *Meer dan opvoeden* is een combinatie gemaakt tussen recent wetenschappelijk onderzoek en de dagelijkse beroepspraktijk. Het is een ontmoetingspunt geworden van verschillende prominente opvoed- en ontwikkelingsdeskundigen die vanuit hun vakgebied kennis en inzicht bieden over de vraag hoe de sociaal werker en de pedagoog zich kunnen verbinden met en zich verhouden tot ouders.

Met dit boek willen we een bijdrage leveren aan het ondersteunen van (toekomstige) professionals die in deze dynamische tijd en samenleving voor de opdracht staan om op een innovatieve en oudergerichte manier met ouders te werken. Ook willen we met dit boek studenten ondersteunen bij het ontwikkelen van een sterker onderzoekend vermogen tot reflectie en methodisch handelen. Zij staan dan klaar voor de samenleving om ouders op een kwalitatief hoog niveau tegemoet te treden en hulp te bieden. Als professionals, toekomstige professionals en indirect de ouders ondersteuning in dit boek vinden, dan is het onze inspanning meer dan waard geweest.

We willen onze uitgever Michel van de Graaf hartelijk danken voor zijn enorme inzet, voor het regelmatig meelesen en meedenken en voor zijn geduld. Verder bedanken we de auteurs voor hun waardevolle en inspirerende bijdragen. Dank ook aan de studenten Lorena Barnhoorn, Lois van den Boog, Anne van Haaster, Yasmin Hendriksen, Miloe de Lange en Annefleur Spillenaar en aan de docenten Ido de Vries, Fatima Touzani en Wil Huige, die samen met de auteurs de website vorm en inhoud hebben gegeven. Ten slotte bedanken we Daphne Petterson, onderzoekster bij het Lectoraat Ouderschap van Hogeschool Leiden, en Nico van Tol, directeur Social Work en Toegepaste Psychologie van Hogeschool Leiden.

Carolien Gravesteijn & Monica Aartsma,
april 2015

Inhoud

	Inleiding	15
1	Perspectieven op het werken met ouders	17
	<i>Linda Burgerhout-Van der Zwaan</i>	
1.1	De rol van de sociaal werker	19
1.2	De betekenis van de sociale omgeving	19
1.3	Zorgvuldig omgaan met ouderschap	19
1.4	De waarde van kennis over ouderschap	20
1.5	Hulp bij opvoeden	21
1.7	De geschiedenis van het opvoeden	22
2	Opvoeden en sociale verantwoordelijkheid	25
	<i>Micha de Winter</i>	
2.1	Inleiding	25
2.2	Opvoeden <i>als</i> maatschappelijke verantwoordelijkheid	26
2.2.1	Krampachtig ouderschap en modernisering	27
2.2.2	De pedagogische civil society als remedie	29
2.3	Opvoeden <i>tot</i> sociale verantwoordelijkheid	31
2.3.1	Algemeen belang als opvoedingsdoel	32
2.3.2	Gezinsopvoeding en democratie	33
2.3.3	Democratie en ouderschapseducatie	34
2.4	Ten slotte	36
3	Van verzorgingsstaat naar participatiesamenleving	37
	<i>De veranderende rol van ouders in de jeugdzorg</i>	
	<i>Goos Cardol</i>	
3.1	Inleiding	37
3.2	Ouderschap	38
3.3	De Jeugdwet	40
3.3.1	Eigen kracht als wondermiddel	41
3.3.2	Leefdomeinen in kaart brengen	42

3.4	Wat merken ouders hiervan?	43
3.4.1	Ouders als actieve participant	43
3.4.2	Ouders en professionals	43
3.4.3	Veiligheid	45
3.4.4	Het publieke domein	46
3.4.5	Het versterken van eigen kracht	47
3.5	Ten slotte	49
4	Empowerment en (maatschappelijk) opvoeden	51
	<i>Tine Van Regenmortel</i>	
4.1	Inleiding	51
4.2	Een empowermentvisie op opvoeden	52
4.2.1	Een januskop	52
4.2.2	Krachtenperspectief	53
4.2.3	Gedeelde verantwoordelijkheid	54
4.2.4	Relationele autonomie en samenredzaamheid	54
4.2.5	Participatie en ervaringsdeskundigheid	55
4.3	Empowerment in de (opvoedings)praktijk	55
4.3.1	Versterken én verbinden	57
4.3.2	Positief werken	57
4.3.3	Participatief en inclusief werken	58
4.3.4	Integraal werken	59
4.3.5	Gestructureerd werken	59
4.3.6	Gecoördineerd werken	60
4.3.7	Proactief werken	61
4.4	Spanningsvelden en dilemma's	62
4.4.1	Veiligheid van kind versus vertrouwen in krachten van ouders	62
4.4.2	Pedagogische focus versus integrale aanpak	62
4.4.3	Sterke structurering/protocollering versus op maat werken	62
4.4.4	Afstand en betrokkenheid: de professionele vriend	63
4.5	Ten slotte	63
5	Verwen ze niet zo!	65
	<i>Adviezen over maatschappelijk opvoeden van 1600 tot 2000</i>	
	<i>Janneke Wubs</i>	
5.1	Inleiding	65
5.2	Het belang van het verleden	66
5.2.1	Wat weten we over opvoedingsopvattingen van vroeger?	66
5.2.2	Afbakening	68
5.3	De gouden eeuw: kinderen opvoeden tot vrome en deugdzame burgers	69

5.4	De verlichting: opvoeding voor kinderen en armen	71
5.5	De negentiende eeuw: moderne adviezen tegen materialistische waarden	73
5.6	De twintigste eeuw: professionalisering van opvoedingsadvies	75
5.7	Na de Tweede Wereldoorlog: psychologie in dienst van opvoeding tot nuttige burgers	78
5.8	Naar de eenentwintigste eeuw: ontwikkelingspsychologie stelt de norm	81
5.9	Ten slotte	84
6	Ouderschap in ontwikkeling Over beleving, levensvaardigheden en welzijn van ouders <i>Carolien Gravesteyn</i>	85
6.1	Inleiding	85
6.1.1	Ouderschap als een proces	86
6.2	Ouderlijk welzijn	87
6.2.1	Factoren die het welzijn kunnen beïnvloeden	88
6.2.2	Voorbereid zijn op ouderschap	89
6.2.3	Partnerrelatie	90
6.2.4	Sociale omgeving	91
6.2.5	Beelden/opvattingen over ouderschap	93
6.2.6	Levensvaardigheden	97
6.3	Wat betekent oudergericht werken voor professionals?	99
6.4	Ten slotte	100
7	Bondgenoten voor ouders gezocht! De samenwerkingsrelatie tussen professionals en ouders <i>Lianne Bonants & Maartje van Amsterdam</i>	103
7.1	Inleiding	103
7.2	Ouders en de samenleving	104
7.3	Een bondgenoot van ouders worden	105
7.3.1	Beeldvorming	106
7.3.2	Besef van verantwoordelijk zijn	108
7.3.3	Kwetsbaarheid	110
7.3.4	Het bufferschema	112
7.4	Ten slotte	115

8	Ouderbegeleiding en maatschappelijk opvoeden	117
	<i>Goede praktijken uit de Antwerpse school</i>	
	<i>Sabine Vermeire & Luc Van den Berge</i>	
8.1	Inleiding	117
8.2	Ouders in nood	118
8.3	Ouderschap onder druk	118
8.4	Het appel op de ouderbegeleider: geen woorden maar daden?	119
8.5	Wetenschappelijke evidentie voor het belang van een goede samenwerkingsrelatie	121
8.6	Steunende kijkwijzen en ouderopvattingen	122
8.6.1	Kiezen voor een constructieve blik	122
8.6.2	Het probleem is het probleem, niet de ouder	122
8.6.3	Opvoeden in een netwerk van beïnvloedingen	123
8.6.4	Oog voor het ouderbelang in een kluwen van kind- en gemeenschapsbelangen	124
8.6.5	Ouders zijn volwassenen met een eigen verhaal	125
8.7	Good practices	125
8.7.1	Opmerken van de kwetsbare positie	125
8.7.2	Aansluiten bij de leef- en betekeniswereld van ouders	126
8.7.3	Ademruimte en nieuwe wegen	128
8.7.4	Verbreiding van probleemdefinities naar rijkere en coherente verhalen	130
8.7.5	Meerstemmigheid en steunende netwerken	131
8.8	Ten slotte	132
9	Beter ouderschap door hulp bij de partnerrelatie	133
	<i>Inge Anthonijsz</i>	
9.1	Inleiding	133
9.2	Het belang van een goede partnerrelatie	134
9.2.1	Welke factoren zijn van invloed op de kwaliteit van een relatie tussen partners?	134
9.2.2	Een goede relatie is goed voor de kinderen	135
9.2.3	Een theoretische verkenning van problemen in de partnerrelatie en (v)echtscheiding	136
9.3	Hulpverlening bij problemen in de partnerrelatie, ouderschap en (v)echtscheiding	140
9.3.1	Hulp bij partnerrelaties (voorkomen/preventie)	141
9.3.2	Voorkomen van (ernstige) problemen of beperken van de schade bij een scheiding	142
9.3.3	Interventies gericht op kinderen en ouders	142
9.3.4	Hulpverlening bij een vechtscheiding	143
9.3.5	Methodiek Complexe Scheidingen bij ots	144

9.4	Benodigde vaardigheden van de sociaal werker	144
9.4.1	Signalering	144
9.4.2	Samenwerking tussen professionals	145
9.4.3	Samenwerking met ouders	145
9.4.4	Ondersteunen van ouders in een scheiding	146
9.5	Benodigde kennis van de sociaal werker	146
9.5.1	Juridische aspecten	146
9.5.2	Relationele aspecten	147
9.5.3	Ouderschapsaspecten	148
9.5.4	Veiligheidsaspecten	148
9.6	Ten slotte	149
10	Kennis van opvoeding	151
	<i>René F.W. Diekstra</i>	
10.1	Inleiding	151
10.2	Moet opvoeden geleerd worden?	153
10.2.1	Of is liefde toch genoeg?	154
10.2.2	Wat kinderen nog meer nodig hebben	155
10.2.3	Een ouderlijke leerplicht?	156
10.2.4	Een gemeenschappelijke leerplicht?	156
10.3	Is opvoeding coproductie?	157
10.4	Naar de 'eenvoudigste' definitie van opvoeding	158
10.4.1	Waarvoor is opvoeding bedoeld?	159
10.5	Kinderrechten	160
10.5.1	Kwaliteit van de kindertijd, kwaliteit van de volwassenheid	161
10.5.2	Kinderen hebben recht op goed geïnformeerde opvoeders	162
10.5.3	Wat weten we van wat ouders weten en begrijpen?	163
10.5.4	Wat ouders wel/niet weten	164
10.5.5	Wat weten en begrijpen professionals van opvoeding en ontwikkeling?	166
10.6	Ten slotte	167
11	Effectieve interventies voor de beroepsopvoeder	169
	<i>Tom van Yperen, Deniz Ince & Marja Valkestijn</i>	
11.1	Inleiding	169
11.2	Ouders, medeopvoeders en beroepsopvoeders	170
11.3	Beschermende factoren in opvoeden en opgroeien	172
11.4	Opvoedingsvragen en -problemen	174
11.5	Het handelen versterken: bruikbaarheid van effectieve interventies	177
11.5.1	Versterking van de positieve factoren	177
11.5.2	Voorkomen en verhelpen van beginnende problematiek	178
11.6	Ten slotte	180

12	Online opvoedingsondersteuning	183
	Het versterken van de eigen kracht van ouders	
	<i>Christa Nieuwboer</i>	
12.1	Inleiding	183
12.2	Online opvoedingsondersteuning	184
12.2.1	Onderdelen	186
12.2.2	Succesfactoren	186
12.3	Online communiceren over opvoedingsvragen	188
12.3.1	Opvoeden moet aansluiten bij de ontwikkelingsbehoefte	191
12.3.2	Alle gezinsleden kunnen bijdragen aan een oplossing	192
12.3.3	Er zijn veel hulpbronnen voorhanden	193
12.3.4	Opvoeden is altijd maatschappelijk opvoeden	194
12.4	Ten slotte	195
13	Waar houdt de pedagogische invloed van ouders op?	197
	Vandalisme, winkeldiefstal en ander kattenkwaad door adolescenten in het publieke domein	
	<i>Loes Keijsers</i>	
13.1	Inleiding	197
13.2	Baldadigheid of criminaliteit? De theorie van Moffitt	199
13.3	De pedagogische invloed van ouders op kleine criminaliteit	203
13.4	Maatschappelijke vragen omtrent jeugdcriminaliteit	206
13.5	Ten slotte	207
14	Uit het hart?	209
	Ouderschap na uithuisplaatsing	
	<i>Martine Noordegraaf</i>	
14.1	Inleiding	209
14.2	Verantwoordelijkheid voor de opvoeding van kinderen	210
14.2.1	Zelfredzaamheid: kinderen die geen ouders meer hebben of niet worden opgevoed, krijgen hulp van de samenleving – 1491-1896	211
14.2.2	Samenredzaamheid: ouders, de samenleving en de overheid zorgen samen voor de opvoeding van kinderen – 1896-1980	211
14.2.3	Staatredzaamheid: kinderen en hun ouders hebben recht op hulp van de overheid bij de opvoeding – 1980-2007	212
14.2.4	Zelfwerkzaamheid: samen zorgen voor de opvoeding van kinderen. De overheid ziet toe en ondersteunt – vanaf 2007	212

14.3	De actuele stand van zaken rondom uithuisplaatsingen	213
14.3.1	Jongeren met jeugdzorg naar zorgvorm, 2012	214
14.3.2	Handreikingen bij uithuisplaatsing	215
14.3.3	Welke plek moeten ouders hebben bij een uithuisplaatsing?	216
14.4	De betekenis van een uithuisplaatsing voor ouders	216
14.4.1	De betekenis van een uithuisplaatsing voor ouderschap	217
14.4.2	De betekenis van een uithuisplaatsing voor een ouder goed onderbouwd	218
14.4.3	Wat betekenen ouders voor uit huis geplaatste kinderen?	218
14.5	Hoe ziet een uithuisplaatsing nieuwe stijl eruit?	219
14.5.1	Het meeleefgezin	220
14.5.2	De leefgroep als werkplaats	220
14.5.3	Het gastvrije gezinshuis	221
14.5.4	Versterken van verbindingen	221
14.6	Ten slotte	223
15	Opvoeden in de multi-etnische samenleving: uitdagingen voor ouders en sociaal werkers	225
	<i>Trees Pels</i>	
15.1	Inleiding	225
15.2	Opvoeden in de multi-etnische samenleving	225
15.3	Nieuwe generaties, nieuwe mores	228
15.4	Verhouding tot de oude en de nieuwe wereld	229
15.5	Opvoeding op school en in de moskee	231
15.6	Pedagogisch netwerk rond het gezin: het sociaal kapitaal	233
15.7	Ten slotte	234
16	De stille kracht van ouderschap	235
	Op zoek naar waarden en betekenissen in ouderschap	
	<i>Monica Aartsma</i>	
16.1	Inleiding	235
16.2	De kracht van waarden en van betekenisgeving	236
16.3	Caleidoscopisch perspectief	237
16.4	Verbindingen, levensverhalen	238
16.5	Maatschappelijk opvoeden	239
16.6	De VAR-matrix	240
16.7	De metaforen van enkele Indische waarden	241
16.8	Richtlijnen voor het gebruik van de werkwijze 'de stille kracht van ouderschap'	249
16.9	Ten slotte	251

Nawoord	253
Literatuur	255
Register	281
Over de auteurs	289

Inleiding

Ouders zijn meer dan alleen opvoeders. Binnen het domein opvoeden gaat het voornamelijk over wat ouders in hun rol als opvoeder zouden moeten kunnen en doen om de ontwikkeling van hun kind te stimuleren. De vraag wat ouders zelf nodig hebben om zich goed in hun ouderschap te voelen *lijkt* van minder belang, terwijl die van grote invloed is op de opvoeding. Ouders ontwikkelen zich ook binnen hun relatie, in werk en vrije tijd, in sociale contacten en in relatie tot hun gezondheid. Bovendien wordt er van ouders veel verwacht in een tijd waarin enerzijds veel voorzieningen die ouders ondersteunen onder druk staan en anderzijds meer van ouders gevraagd wordt, zoals huiswerkbegeleiding, kantinediensten draaien bij de sportclub of het ondersteunen van kwetsbare naasten. Ouderschap is dan ook meer dan opvoeden. Met het opvoeden alleen al vervullen ouders één van de moeilijkste opdrachten van het leven, veelal onvoorbereid en zonder pasklare antwoorden. Een opdracht waarbij iedereen bovendien meekijkt en oordeelt. Wat belangrijk wordt gevonden bij het opvoeden staat constant ter discussie. Moeten opvoeding en ouderschap in het teken staan van het succes van het individuele kind of moet juist het opvoeden tot een verantwoordelijk burger vooropstaan in de opvoeding?

Dit alles maakt ouders vaak onzeker en kwetsbaar. Elke ouder heeft opvoedingsvragen waarmee hij of zij worstelt of voelt druk, bijvoorbeeld in de relatie met de partner of op financieel gebied. Die zaken kunnen ertoe leiden dat ouders soms de regie over hun leven (tijdelijk) kwijt zijn. Iedere ouder ervaart perioden van kwetsbaarheid. Als ouders weinig steun vinden in hun naaste sociale omgeving en de problemen houden aan, dan neemt de behoefte aan ondersteuning toe. Ouders zoeken dan naar laagdrempelige voorzieningen zoals gerichte (online) informatie en advies of uitwisseling met andere ouders. Het gaat dan om ondersteuning die valt onder de term preventie. Wanneer die hulp niet toereikend is wordt lichte kortdurende, soms meer specialistische hulp geboden. Voor het verkrijgen van dergelijke preventieve hulp of meer professionele ondersteuning vanuit eerstelijns hulp kunnen ouders terecht bij verschillende aanbieders van ouderschapsondersteuning zonder dat zij daarvoor een besluit of verwijzing van de gemeente nodig hebben. Een hulpvraag kan ook binnenkomen bij een Centrum voor Jeugd en Gezin (CJG), een opvoedsteunpunt, de school, het zorgloket van de gemeente of via het sociale wijkteam. Via deze voorzieningen kunnen ouders verwezen worden naar sociaal werkers en pedagogen die vrij toegankelijke hulp bieden. Andersom kan de gemeente de hulp aan ouders ook zodanig organiseren dat sociaal werkers en

pedagogen vanuit een CJG, opvoedsteunpunt of sociaal wijkteam zelf contact zoeken en ouders (preventief) ondersteunen.

Uitgangspunt is dat ouders door deze ondersteuning minder snel gebruik hoeven te maken van zwaardere (en duurdere) vormen van gespecialiseerde hulp. Dat uitgangspunt vormt een belangrijke kern van de nieuwe Jeugdwet.

In *Meer dan opvoeden* staat beschreven vanuit welke grondslagen en perspectieven sociaal werkers en pedagogen ondersteuning kunnen bieden aan ouders die (tijdelijk) onder druk staan, zodat problemen voorkómen kunnen worden en ouders kunnen komen tot herstel van het gewone leven. Hierbij wordt gebruikgemaakt van de krachten en mogelijkheden van ouders en hun netwerk, waarbij er een relatie wordt gelegd met het begrip maatschappelijk opvoeden. Daarmee sluit het boek aan op uitgangspunten van de Wmo en de Jeugdwet. De (aankomende) professional krijgt verschillende ‘brillen’ aangereikt om in diverse werksituaties met ouders voor een visie en aanpak te kiezen die zo goed mogelijk aansluiten bij ouders in hun persoonlijke en maatschappelijke context, passend ook bij de persoon van de sociaal werker en pedagoog en bij de organisatie waarvoor hij of zij werkt. Reflectie op het (eigen) handelen in veelal complexe beroepssituaties en de bereidheid tot het wisselen van perspectieven spelen daarbij een belangrijke rol. Daarbij past een boek dat aanzet tot nadenken.

Leeswijzer

Dit boek zoomt in op de maatschappelijke en historische context van ouderschap en opvoeden, geeft zicht op wat ouderschap, opvoeden en partnerschap kunnen betekenen voor ouders en voor professionals die met ouders werken, en schetst een beeld van de praktijk en van een aantal bestaande interventies op het gebied van opvoeden en ouderschap. In het eerste hoofdstuk wordt ingegaan op de thema's en rode draden die de hoofdstukken met elkaar verbinden.

Online studiemateriaal

Op www.coutinho.nl/meerdanopvoeden vind je het online studiemateriaal bij dit boek. Dit materiaal bestaat uit:

- interviews
- kennis-, reflectie- en extra vragen
- casuïstiek
- links
- samenvattingen
- tentamens

1

Perspectieven op het werken met ouders

Linda Burgerhout-Van der Zwaan

Een moeder van twee kinderen klopt bij de huisarts aan voor professionele hulp. Haar echtgenoot lijdt aan de spierziekte ALS en haar jongste zoon heeft een vorm van autisme en een verstandelijke beperking. Ze weet niet meer hoe ze de zorg voor haar kinderen en haar man met haar fulltimebaan moet combineren. De huisarts stelt voor dat ze een paar gesprekken voert in het Centrum voor Jeugd en Gezin. In het ouderbegeleidingstraject dat volgt, wordt gekeken naar de krachtbronnen in de moeder zelf en in haar omgeving. Daarbij ligt de focus op het activeren van haar zelfredzame vermogen. In eerste instantie wordt gekeken of de moeder in staat is het eigen sociaal netwerk van het gezin in te zetten voor ondersteuning, maar als al snel blijkt dat dit netwerk onvoldoende is, krijgt zij flexibele specialistische hulp van een sociaal werker. Deze helpt haar met het organiseren van een Eigen Krachtconferentie. Voor deze bijeenkomst worden vrienden en familieleden door de sociaal werker uitgenodigd. Gezamenlijk wordt een plan opgesteld met praktische afspraken over opvang, vervoer, koken, het huishouden en boodschappen. Op deze manier wordt het gezin ondersteund door het idee van 'samenredzaamheid' (gebaseerd op Burgerhout-van der Zwaan, 2014).

Het sociaal werk bevindt zich in een overgangsfase waarin de verzorgingsstaat wordt vervangen door een participatiesamenleving. Op 1 januari 2015 traden drie nieuwe wetten in werking: de nieuwe Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo), de Participatiewet en de Jeugdwet, alle gericht op meer (samen) redzaamheid. Met name deze laatste wet is relevant voor dit studieboek. Volgens de Jeugdwet zullen alle vormen van (geïndiceerde) jeugdhulp onder de verantwoordelijkheid van de gemeenten gaan vallen. Het preventieve jeugdbeleid is al langer een taak van de gemeenten. Behalve een transitie (van het Rijk naar de gemeenten) vindt ook een transformatie plaats van hulp aan de jeugd (Kamerstukken I, 2013-2014b). Van de sociaal werker wordt verwacht

dat hij op een andere manier dan voorheen denkt, handelt en vorm geeft aan de begeleiding van ouders. Waar vroeger snel professionele en specialistische hulp werd geboden, worden ouders nu gestimuleerd hun eigen kracht en hun sociale netwerk in te zetten (zelfredzaamheid en samenredzaamheid). Het nieuwe beleid verlangt van de sociaal werker dat hij zich terughoudend opstelt. Tegelijkertijd zal de sociaal werker moeten bouwen aan een vertrouwensband met ouders om sneller te kunnen ingrijpen, zodat specialistische hulp voorkomen kan worden. Een uitdaging is dus het zoeken naar een balans tussen professionele afstand en nabijheid. De houding van de sociaal werker zal – als de transformatie goed wordt doorgevoerd – veel meer coachend van aard zijn en de sociaal werker zal inzetten op de eigen kracht van ouders om zelf oplossingen te zoeken in de vorm van ondersteuning vanuit hun eigen netwerk. Het is uitdrukkelijk de bedoeling om opvoedingsvragen en -problemen te normaliseren en om te bekrachtigen wat goed gaat. Dit kan behoorlijk lastig zijn, bijvoorbeeld als ze indruisen tegen de eigen normen en waarden van de sociaal werker. Sociaal werkers zullen juist vanwege de nieuwe terughoudendheid in het handelen nog meer dan voorheen moeten reflecteren op hun rol en op hun handelen.

De sociaal werker zal in de ouderbegeleiding een balans moeten vinden tussen de opvoedingsdoelen van de ouders en die van de overheid. Met de invoering van de Jeugdwet is het accent komen te liggen op het versterken van het opvoedkundig klimaat in het publieke domein, dat wil zeggen op het creëren van omgevingsfactoren buiten het gezin waardoor kinderen zich optimaal kunnen ontwikkelen (in sportclubs, verenigingen, in de wijk, op school enzovoort). Ouders moeten meer dan vroeger bereid zijn om de verantwoordelijkheid rond het opgroeien en opvoeden van kinderen te delen. Tegelijkertijd moet de sociaal werker oog hebben voor de individuele opvoedingscontext, zodat ouders (weer) greep krijgen op de eigen situatie oftewel versterkt worden in hun eigen kracht.

Dit studieboek behandelt deze nieuwe uitdagingen en de wijze waarop de sociaal werker zijn nieuwe rol in de participatiesamenleving kan vormgeven. We bespreken de veranderingen die maatschappelijk opvoeden met zich meebrengt. Maatschappelijk opvoeden is niet enkel gericht op de individuele ontplooiing van kinderen, maar ook op het kunnen samenleven in de gemeenschap. Pedagoog Micha de Winter stelt dat kinderen zouden moeten leren hoe zij solidair kunnen zijn en actief kunnen meewerken aan een democratische samenleving. Deze visie sluit aan op het nieuwe beleid van de overheid met betrekking tot de participatiesamenleving. De sociaal werker staat hier voor de taak ouders en kinderen op dit vlak te stimuleren, te activeren en te ondersteunen. De internationale term ‘sociaal werker’ verwijst naar maatschappelijk werkers, maar het boek is geschikt voor iedereen die vanuit zijn professie met ouders werkt, zoals sociaal-pedagogisch en cultureel werkers en pedagogen.

1.1 De rol van de sociaal werker

In het boek wordt uitgebreid stilgestaan bij de competenties van de sociaal werker die ouders in het (maatschappelijk) opvoeden ondersteunt. Uit verschillende onderzoeken blijkt dat het succes van hulpverlening afhankelijk is van de persoon van de sociaal werker en zijn relatie met de cliënt (Burgerhout-Van der Zwaan, 2014). De relatie is het fundament. De sociaal werker treedt op als een kritische vriend en streeft naar het versterken van de eigen kracht en potenties van de cliënt. Hij zoekt een balans tussen aan de ene kant steunen en bevestigen en aan de andere kant problemen aan de kaak durven stellen en stimuleren, activeren en motiveren. Een netwerkgerichte benadering is maatwerk. De sociaal werker wordt uitgedaagd steeds opnieuw af te stemmen op ouders en hun specifieke situatie. In dit boek presenteren we daarom verschillende handelingsprincipes die de sociaal werker kan toepassen in de praktijk – niet met het doel een complete gereedschapskist te geven, maar om de sociaal werker te leren dat er telkens nieuwe keuzes gemaakt moeten worden om maatwerk te kunnen leveren. Hij moet in staat zijn te reflecteren en te blijven leren binnen de werkcontext en in samenhang met de maatschappelijke ontwikkelingen.

1.2 De betekenis van de sociale omgeving

Een rode draad in dit studieboek is, naast het perspectief op het individuele kind en het gezin, het belang dat gehecht wordt aan de steun van de sociale omgeving bij het ouderschap. Dat is niet verwonderlijk, aangezien maatschappelijk opvoeden onder andere berust op de bijdrage van de sociale omgeving aan het positief bekrachtigen van ouders, zoals verschillende auteurs beklemtonen. Uit wetenschappelijk onderzoek blijkt dat steun van belangrijke volwassenen in de omgeving in belangrijke mate bijdraagt aan een voorspoedige ontwikkeling van jeugdigen. Sociale binding – bijvoorbeeld met de school, de wijk, het gezin en de vriendengroep – wordt eveneens genoemd als belangrijke positieve of effectieve factor. Hieruit blijkt wel hoe belangrijk het is om oog te hebben voor de sociale context waarin de opvoeding plaatsvindt. Opvoeden is niet alleen een taak van de ouders. Ook de leraar, de oppas, de opa en de buurvrouw nemen (tijdelijk) een deel van het opvoederschap op zich. Kinderen worden in feite opgevoed door de gehele maatschappij.

1.3 Zorgvuldig omgaan met ouderschap

Een andere rode draad in dit boek is het bewust leren omgaan met de kwetsbare positie van ouders. Vanuit het vertrekpunt dat ouderschap meer is dan alleen opvoeden, wordt van de sociaal werker gevraagd dat hij mildheid, er-

kenning en vertrouwen uitstraalt. Veel professionals kampen met (voor)oordelen en negatieve gevoelens die de relatie met de ouders niet alleen bemoeilijken, maar uiteindelijk ook in het nadeel werken van het kind.

Solidariteit is een sleutelbegrip als het gaat om het steunen en faciliteren van ouderschap. In dit boek wordt beschreven hoe de sociaal werker stap voor stap kan werken aan een vertrouwensband met ouders. Het besef verantwoordelijk te zijn voor hun kind is vaak een krachtige hulpbron in de ouderbegeleiding. Een beschuldigende houding van de professional, hoe begrijpelijk soms ook, is een doodlopende weg. Met een constructieve houding en door samen te zoeken naar steun van anderen, helpt de sociaal werker ouders de opvoeders te worden die ze graag willen zijn.

1.4 De waarde van kennis over ouderschap

Kennis over opvoeden en ouderschap is dan ook van groot belang. Het helpt bijvoorbeeld om te weten dat veel ouders zichzelf de schuld geven als het niet goed gaat in de opvoeding; dat gevoelens van schaamte, machteloosheid en falen een zware last zijn die uiteindelijk alleen maar kunnen leiden tot een isolement. Hoewel het vanzelfsprekend lijkt, vinden veel sociaal werkers het lastig om genuanceerd naar ouders te kijken. Een succesvolle hulpverlening begint met het creëren van een veilige en respectvolle context waarbinnen ouders zich gehoord voelen. Vervolgens is aandacht voor wat wél goed gaat een waardevolle stap naar het gevoel een goede ouder te zijn. Opvoedingsituaties zijn per definitie complex en nooit te reduceren tot een simpel oorzaak-gevolgmodel.

Opvoeden is vaak een zoektocht naar antwoorden op alledaagse en veelvoorkomende vragen. Het kan voor ouders een geruststelling zijn als zij weten dat hun opvoedingsvragen horen bij de verschillende ontwikkelingsfasen van kinderen. Voor ouders is het ouderschap een ingrijpende ervaring met zowel positieve als negatieve emoties. Zij koesteren dikwijls verwachtingen ten aanzien van zichzelf of hun kind die niet overeenkomen met de werkelijkheid. De sociaal werker kan ondersteuning bieden door een positiever en realistischer beeld te creëren, waardoor de opvoedstress vermindert. Als ouders weten wat ouderschap betekent en dat ouderschap uit verschillende fasen bestaat, kunnen zij beter met moeilijke situaties omgaan.

In de literatuur is er veel aandacht voor de ontwikkeling van kinderen en opvoeden, maar over de ontwikkeling van ouderschap is tot dusver weinig bekend. Voor het opvoeden en welzijn van kinderen is het belangrijk hierover meer kennis te genereren. Kennis over de ontwikkeling van kinderen en ouders heeft een positieve invloed op ouders én professionals. Vanuit deze gedachte worden in dit boek ook handreikingen vanuit de ontwikkelings- en levens-

psychologie gegeven, die gericht zijn op het individuele perspectief. Kennis over opvoeding zou een wezenlijk onderdeel moeten zijn van de basistoerusting van ouders. Juist omdat bij problematische opvoedingssituaties zoveel anderen betrokken zijn – zoals hulpverleners, pedagogen en maatschappelijk werkers –, is het voor ouders bovendien belangrijk om te weten welke rechten hun kind heeft. In dit boek komt onder meer het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind (IVRK) aan de orde, dat iedere professional die werkt met kinderen en jongeren zou moeten kunnen dromen. Niet alleen professionals, maar eigenlijk iedere opvoeder zou zich hierdoor moeten laten leiden, omdat alle kinderen recht hebben op deskundige opvoeders.

Veel opvoedingsproblemen zijn van tijdelijke aard en monden ook zonder hulp niet uit in ernstige situaties. Het kan echter wel helpen om de ouders een steuntje in de rug te bieden met effectieve interventies en door het delen van kennis rondom ouderschap. In ernstiger gevallen, zoals bij een uithuisplaatsing van het kind, is het belangrijk dat de sociaal werker open communiceert. Ook al worden het opvoederschap en de juridische zeggenschap overgedragen, ouders blijven altijd ouders. Zowel voor hen als voor het kind is een goede werkrelatie met de sociaal werker van groot belang.

Er bestaat een duidelijk verband tussen de kwaliteit van de partnerrelatie van ouders en het welzijn van hun kinderen. In het geval van een scheiding zal de sociaal werker zich moeten realiseren dat hij niet in de positie is om partij te kiezen. Hij kan de ouders eventueel begeleiden naar specialistische ondersteuningsprogramma's.

1.5 Hulp bij opvoeden

Een praktische interventie is het bieden van online opvoedingsondersteuning die de eigen kracht van ouders versterkt. In hoofdstuk 12 wordt bijvoorbeeld ingegaan op de vraag of het mogelijk is om ouders positief te bekrachtigen via e-mailconsulten. Online opvoedingsondersteuning biedt een laagdrempelige mogelijkheid om een relatie met ouders op te bouwen, waarbij het maatwerk waar ouders vaak om vragen centraal staat. Het is belangrijk dat de sociaal werker niet met oplossingen komt, maar de ouders aanzet tot eigen kracht. Het zogeheten empowermentprocesmodel is daartoe een hulpmiddel (zie ook hoofdstuk 12).

Ouders met kinderen in de puberteit ervaren deze fase in de opvoeding heel vaak als lastig. Veelvoorkomende zorgen betreffen de leefstijl van pubers: experimenteren met alcohol en drugs en 'kattenkwaad' zoals vandalisme en winkeldiefstal. Vaak ervaren ouders het als een verschrikking als hun kind betrok-

ken is bij kleine delicten, maar dit soort gedrag komt zo veel voor dat gesteld kan worden dat het deel uitmaakt van een normale ontwikkeling. De sociaal werker kan dergelijke gebeurtenissen aangrijpen om de relatie tussen de ouders en hun kind te versterken en de ouders te laten reflecteren op maatschappelijk opvoeden.

In dit boek komt ook aan de orde dat voor veel niet-westerse immigranten de overgang naar een nieuwe cultuur niet zonder vallen en opstaan verloopt. We bieden naast kennis over migrantenouders van verschillende generaties daarom handvatten voor het werken met ouders met een andere culturele achtergrond. In deze methode, die 'de stille kracht van ouderschap' wordt genoemd, gaan ouders met elkaar in gesprek over ouderschap en opvoeding. Samen met de sociaal werker zoeken zij naar verbinding door persoonlijke ervaringen en verhalen te delen, waarin de eigen cultuur, de eigen geschiedenis en de eigen waarden en betekenisgevingen de stuwende kracht vormen. Daarna wordt besproken hoe een balans tussen de eigen cultuur en de Nederlandse cultuur gevonden kan worden.

1.7 De geschiedenis van het opvoeden

Kennis van de geschiedenis van het opvoeden maakt het gemakkelijker om de eigen ideeën over dit onderwerp te relativiseren. De zeer uiteenlopende opvoedingsadviezen die in de afgelopen vier eeuwen werden gegeven, werden immers allemaal ingegeven door de wens 'het juiste' te doen. Zo waren de opvoedingsadviezen rond 1900 voornamelijk gericht op gehoorzaamheid, gezag en zedelijkheid. Opvallend is dat opvoeden tot ruim na de Tweede Wereldoorlog vooral gericht was op het leven in de gemeenschap. Pas aan het einde van de twintigste eeuw kwam er meer aandacht voor de individuele ontwikkeling van het kind.

Vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw kreeg de overheid steeds meer invloed op de opvoeding, bijvoorbeeld door middel van wetgeving om in te kunnen grijpen in gevallen van kindermishandeling of door het aan banden leggen van kinderarbeid en de invoering van de leerplicht.

De meest actuele tendens is opvoeding te onderscheiden van ouderschap. Ouders zijn immers niet alleen opvoeders, maar bijvoorbeeld ook partners, vrienden, sporters en werknemers. De sociaal werker moet zich bewust zijn van die verschillende rollen en van de emoties, behoeften en verlangens van ouders. De aandacht voor ouderschap heeft als voordeel dat beter gekeken wordt naar bronnen in het sociale netwerk die ouders versterken in het opvoeden, wat weer goed aansluit bij de filosofie van het maatschappelijk opvoeden. Het huidige overheidsbeleid lijkt hierop aan te sluiten: de Jeugdwet

neemt het principe ‘één gezin, één plan, één regisseur’ als uitgangspunt, waarbij professionals en vrijwilligers zich richten op de leefwereld en de behoeften van kinderen én ouders. In de Memorie van Toelichting van de Jeugdwet wordt gesteld dat het vanzelfsprekend moet zijn dat ouders de regie houden over de opvoeding van hun kinderen. De ondersteuning moet aansluiten bij de specifieke vragen van een gezin. De nadruk komt te liggen op een vraaggerichte houding van de sociaal werker, die streeft naar ontmoeten, vertrouwen opbouwen en gesprekken voeren (Kamerstukken I, 2013-2014b).

Behalve voor ouders en kinderen dient de sociaal werker tevens oog voor zichzelf te hebben. Tegen welke uitdagingen hij zal aanlopen, zal voor iedereen verschillend zijn. Het vak vergt veel en de problemen in gezinnen kunnen pijnlijk binnenkomen. De sociaal werker dient daarom dus óók een milde attitude naar zichzelf te ontwikkelen. Reflectie en intervisie tijdens en na de opleiding zijn daarvoor noodzakelijk. Dit boek wil daaraan een bijdrage leveren.

